

ЕРМИЛ И СТРАТОНИК

СВЕТИ
РАНОХРИШЋАНСКИ
МУЧЕНИЦИ
БЕОГРАДСКИ

ЕРМИЛ И СТРАТОНИК
СВЕТИ РАНОХРИШЋАНСКИ МУЧЕНИЦИ БЕОГРАДСКИ

INSTITUTE FOR BALKAN STUDIES
SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
Special editions 153

HERMYLOS AND STRATONIKOS

EARLY
CHRISTIAN
MARTYRS
OF BELGRADE

Edited by
DUBRAVKA PRERADOVIĆ

Editor-in-Chief
Vojislav G. Pavlović
Director of the Institute for Balkan Studies SASA

Belgrade 2022

БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
Посебна издања 153

ЕРМИЛ И СТРАТОНИК

СВЕТИ
РАНОХРИШЋАНСКИ
МУЧЕНИЦИ
БЕОГРАДСКИ

Уредник
ДУБРАВКА ПРЕРАДОВИЋ

Одговорни уредник
Војислав Г. Павловић
Директор Балканолошког инситута САНУ

Београд 2022

Издавач

Балканолошки институт САНУ
Кнез Михаилова 35, Београд, Србија
<http://www.balkaninstitut.com>
E mail: balkinst@bi.sanu.ac.rs

Рецензенти

Драган Војводић, дописни члан САНУ
Татјана Стародубцев, редовни професор, Академија уметности, Нови Сад
Борис Стојковски, ванредни професор, Филозофски факултет, Нови Сад

Сарадник на припреми зборника
Лазар Љубић

САДРЖАЈ

Даница Поповић / DANICA PPOVVIĆ	
Предговор	11
Дубравка Прерадовић / DUBRAVKA PRERADOVIĆ	
Уводна реч	17
Editor's Foreword	22

МЕСТО И ВРЕМЕ СТРАДАЊА

Олга Шпехар / OLGA ŠPENAR	
Христијанизација касноантичког Сингидунума. Од римског каструма до рановизантијске епископије	27
The Christianization of Late Antique Singidunum: from a Roman Castrum to an Early Byzantine Bishopric	58

КУЛТ И ИКОНОГРАФИЈА

Дубравка Прерадовић / DUBRAVKA PRERADOVIĆ	
Култ Ермила и Стратоника у византијској престоници.	65
The Cult of Hermylos and Stratonikos in the Byzantine Capital.	86
Дубравка Прерадовић / DUBRAVKA PRERADOVIĆ	
Представе Ермила и Стратоника у средњовековном источнохришћанском свету	91
Representations of Hermylos and Stratonikos in the Medieval Art of the Eastern Christian World	130

ХАГИОГРАФИЈА И ЛИТУРГИЈА

ДАРКО ТОДОРОВИЋ / DARKO TODOROVIĆ

Мучења светих Ермила и Стратоника 137

The Passio of Hermylos and Stratonikos 150

ЛАЗАР ЉУБИЋ / LAZAR LJUBIĆ

Спомен Ермила и Стратоника у цариградским типцима 153

The Memory of Hermylos and Stratonikos
in Constantinopolitan Typika 161

МИЛОШ ЈОВАНОВИЋ / MILOŠ JOVANOVIĆ

Пролошко житије Ермила и Стратоника
у српском рукописном наслеђу 163

The Prologue Vitae of Hermylos and Stratonikos
in the Serbian Manuscript Heritage 181

Списак илустрација 183

List of Illustrations 187

Библиографија 191

Ова публикација је писана током пандемије Ковида 19, када су многе библиотеке биле недоступне. Стога су нам, у обиму већем од уобичајеног, у помоћ прискочиле колеге и пријатељи, саветима, литературом и илустрацијама. Најсрдачније се захваљујемо: Владимиру Антићу, Андреју Виноградову, Милени Давидовић, Јасмини Ђирић, Валентини Живковић, Милошу Живковићу, Никити Казакову, Марини Ковач, Ани Захаровој, Ивани Игњатовић, Андреи Луцију, Маријани Марковић, епископу Јустину Јеремићу, Димитрију Маринковићу, протосинђелу Јустину Мреновићу, Валентину Пачеу, Милицы Поповић, Татјани Стародубцев, Божани Стевановић, Вери фон Фалкенхаузен и Ирени Шпадијер.

Такође се захваљујемо Његовом високопреосвештенству митрополиту црногорско-приморском господину Јоаникију на дискретној помоћи која је у значајној мери олакшала израду ове публикације.

Конечно, посебну захвалност дугујемо Балканолошком институту Српске академије наука и уметности без чије подршке овај зборник не би могао да угледа светлост дана.

ПОВѢШЕНЪ И СТРОГАНЪ, И РАНАМИ ѠСЛОБЛѢМЪ,
НЕПРЕКЛО́НЕНЪ ПРЕБЫ́ЛЪ ѢСН, СТРАСТОТѢРПЧЕ,
БОГОМУДРЕ МУЧЕНИЧЕ ЕРМИ́ЛЕ.

ОБЕШЕН И СТРУГАН И РАНАМА МУЧЕН,
НЕПОКОЛЕБИВ СИ ОСТАО, СТРАДАЛНИЧЕ,
БОГОМУДРИ МУЧЕНИЧЕ ЕРМИ́ЛЕ.

Трећи тропар треће песме канона мученицима

УВОДНА РЕЧ

Б акон Ермил и његов тамничар Стратоник примили су венац мучеништва у античком Сингидунуму почетком IV века, у време владавине цара Лицинија, тако што су заједно бачени у Дунав. По свему судећи, већ средином наредног столећа, њихове су свете мошти из гробнице која се налазила, како то прецизно наводи њихово житије, осамнаест миља низводно од Сингидунума, пренете у престоницу Византијског царства, где су ова двојица светих била ванредно поштована. Та транслација, захваљујући којој је комеморација београдских мученика без сумње спасена од заборавља, означила је, међутим, прекид њиховог штовања на месту њиховог подвига за дуги низ векова. Недуги хагиографски написи и бројем скромна сликана сведочанства указују на то да је култ Ермила и Стратоника у српској средњовековној држави био прихваћен из Византије, али да им у овој средини није била посвећена посебна пажња. Стога не изненађује ни то што у вези са култом аутентичних и јединих ранохришћанских мученика који су страдали на територији данашњег Београда располажемо посве скромним подацима. У складу са наведеним, у досадашњим истраживањима највећа пажња је, с правом, била посвећена хагиографским текстовима, у којима су се у првом реду, у контексту читања житијног текста као историјског извора, тражили одговори на два питања – тачне године страдања Ермила и Стратоника и места њиховог првобитног светилишта. У знатно мањој мери су пак разматрана питања њиховог култа и иконографије у источнохришћанском свету.

Пре више од два столећа, учени италијански језуита Данијеле Фарлати (1690–1773) и његов сарадник Јакопо Колети (1734–1827) приредили су монументалну едицију *Illyricum sacrum*, у којој су сакупили изворе и систематизовали знања о историји хришћанске цркве на простору римске провинције Илирик,¹ па тиме и о христијанизацији античког Сингидуну-

¹ Реч је о осам томова фолио формата написаних на латинском језику, који су објављени у Венецији у периоду 1751–1819.

ма. Најобимнији део поглавља о сингидунумској Цркви посвећен је управо излагању и интерпретацији, грчких и латинских, хагиографских извора о Ермилу и Стратонику.² На почетку пак савременог научног истраживања култова ранохришћанских мученика страдалих на простору централног Балкана стоје написи знаменитог боландисте Иполита Делеа (1859–1941). Импресивна научна заоставштина овог ерудите без премца стоји на почетку свих истраживања и промишљања ранохришћанске културалне историје, па тиме и светих Ермила и Стратоника. Њему дугујемо истраживања и редакције хагиографских извора, међу којима истакнуто место има *Синаксар Цариградске цркве*, као и бројне пионирске студије посвећене пореклу мученичких култова. У ону посвећену светитељима Тракије и Мезије укључио је и београдске мученике Ермила и Стратоника.³ Он је, наиме, на том месту анализирао текст њиховог житија за чију је редакцију заслужан Симеон Метафраст († око 1000), акрибично тумачећи топониме који се односе на место њиховог страдања, што је тема која је закупила пажњу и потоњих истраживача.

Захваљујући истраживањима Франсоа Алкена (1901–1980), још једног ученог боландисте, приређивача едиције *Bibliotheca hagiographica graeca* (BHG), каталога житијних текстова на грчком језику, хагиографски досије Ермила и Стратоника је допуњен прво једним скраћеним житијем које се сачувало у царском менологу састављеном за време владавине Михаила IV Пафлагонца (1034–1042),⁴ а потом ванредно значајним открићем једног текста *Страдања Ермила и Стратоника*, њиховог предметафрастичког житија, које је сачувано у пет рукописа.⁵ Алкену дугујемо и критичко издање тог текста, које је приредио заједно са дугачким панегириком посвећеним нашим мученицима и њиховим скраћеним житијем. Управо је његова редакција старијег житија Ермила и Стратоника била предложак приликом превођења овог текста на савремени српски, и то у две верзије.⁶ Радомир Поповић (1954–), теолог и историчар хришћанства, поред текста *Страдања* превео је и њихово скраћено житије.⁷

² *Illyrici Sacri tomus septimus*, 593–609 (о Ермилу и Стратонику, 595–606).

³ Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, 161–300 (о Ермилу и Стратонику, 255–257).

⁴ Halkin, *Le mois de janvier*, 225–236, посебно 234.

⁵ Halkin, *Trois textes grecs inédits*, 5–45.

⁶ Поповић Р., *Београдски мученици Ермил и Стратоник*, 69–81 (Страдање светих Ермила и Стратоника, 77–80); Тодоровић, *Мучења свейих Ермила и Стратоника*, 15–26 (превод, 19–23). Верзију превода Дарка Тодоровића доносимо и у овој публикацији.

⁷ Поповић Р., *Београдски мученици Ермил и Стратоник*, 73–77.

Сви горепоменути састави, укључујући и кратка, пролошка житија Ермила и Стратоника, у првим редовима текста наводе да су двојица светих страдали у време цара Лицинија, што је истраживаче навело на покушај утврђивања тачне године њиховог мучеништва. Том су се питању, у размаку од осам деценија, посветили прво Жак Зеје (1878–1962), француски историчар хришћанства, а потом и Мирослава Мирковић (1932–2020), угледни археолог, експерт за античку епиграфику и нумизматику. Зеје је био мишљења да страдање београдских мученика треба датовати у године између 307, када је Лициније ступио на власт и 311, када је потписао едикт о толеранцији из Сердице.⁸ Мирослава Мирковић је, међутим, разложно показала да се овај догађај по свему судећи одиграо 315. године, када је дошло до промене у Лицинијевом односу према хришћанима,⁹ што је датум који је данас прихваћен у историографији.¹⁰ У истом чланку, разматрајући могуће место на којем су верници сахранили тела Ермила и Стратоника пронађена на обали Дунава, Мирковић није искључила могућу везу између млађе фазе позноримске гробнице код Брестовика, на месту на којем се налазило античко насеље *Aureus Mons*, и ранохришћанских мученика из Сингидунума.

Том приликом изречену хипотезу о гробници у селу Брестовику као првобитном мартирејуму Ермила и Стратоника прихватила је Милица Јанковић (1948–), која је о београдским мученицима написала два текста.¹¹ Будући археолог, она је значајну пажњу у својим радовима посветила поменутој гробници у Брестовику, њеној архитектури, сликаном украсу и покретним налазима, дубоко уверена да исту недвосмислено треба идентификовати са гробним местом београдских мученика.¹² Мада готово идентичног наслова, два чланка се у великој мери надопуњују, а не понављају. Док је у првом тексту дала једну широку слику о историји светачких култова уопште и о историји раног хришћанства на нашим просторима, у млађем напису је покушала да изнесе једну свеобухватнију студију о култу београдских мученика, укључивши у њу и неке њихове ликовне представе. Написани почетком овог столећа, ти текстови су били и непосредни одраз повећаног интереса за култ Ермила и Стратоника. Јанковић је, наиме, већ у

⁸ Zeiller, *Les origines chrétiennes*, 105–106.

⁹ Мирковић М., *Лициније и његови хришћани у Сингидунуму*, 21–27, посебно 26.

¹⁰ Поповић Р., *Рано хришћанство у Илирику*, 77; *idem*, *Рано хришћанство на Балкану*, 98, где се изричито не наводи 315. година, већ да се страдање Ермила и Стратоника одиграло након Миланског едикта 313, а пре 316. године, када су почели сукоби између Лицинија и Константина.

¹¹ Јанковић, *Сингидунумски мартирци*, 11–28; *eadem*, *Άγιος Έρμιλος και Στρατόνικος*, 47–70.

¹² Јанковић, *Сингидунумски мартирци*, 22–26; *eadem*, *Άγιος Έρμιλος και Στρατόνικος*, 47–51.

насловима својих чланака подвукла то да је Музеј града Београда изабрао Ермила и Стратоника за своје свете заштитнике.¹³ Отуда је, из потребе да се успостави савремено жариште њиховог култа, хипотеза о идентификацији познате римске гробнице у Брестовику са првобитним мартирејумом Ермила и Стратоника лако, али и некритички, прихваћена у црквеним круговима и широј јавности.¹⁴

Прекретницу у установљењу култа ове двојице београдских мученика означила је одлука Светог архијерејског Синода да се један параклис Храма светог Саве на Врачару посвети управо светим Ермилу и Стратонику.¹⁵ Такође, недавно је одлучено да се црква–брвнара у оквиру манастира Богородице Тројеручице под Авалом, у насељу Дробњац код Рипња, који је тренутно у изградњи, посвети београдским ранохришћанским мученицима.¹⁶ Отуда је и њихова досадашња редовна, минејска, служба допуњена како би постала бденијска.¹⁷ Такође, фигуре Ермила и Стратоника су све чешће део сликаног програма новоустановљених храмова на територији града Београда, у којима, истини за вољу, начин њиховог приказивања није у потпуности устаљен. Иконографија Ермила и Стратоника, међутим, није до сада била предмет посебне студије, али су њихове представе у источнохришћанском свету недавно изложене у оквиру написа о хагиографији и иконографији ранохришћанских мученика из Сирмијума, Сингидунума и Улпијане у Византији и средњовековној Србији.¹⁸

Све претходно речено условило је потребу да се досадашња знања о светим београдским мученицима преиспитају и систематизују у једној свеобухватној публикацији. Редове који следе њени аутори су написали са намером да читаоцу, путем анализе и тумачења уистину скромних писаних (историјских, хагиографских, литургијских), те иконографских извора и археолошких налаза, дају што јаснију слику о хришћанству у Београду у времену у којем су страдали ђакон Ермил и његов сапатник Стратоник, о њиховом култу и представама у источнохришћанском свету, а посебно у

¹³ Музеј града Београда од 26. јануара 1999. године слави славу Ермила и Стратоника. Eadem, *Сингидунумски мартиреји*, 26.

¹⁴ На овом месту су, у години јубилеја – седамнаест векова од страдања Ермила и Стратоника, литургије служили митрополит црногорско-приморски Амфилохије Радовић (24. мај 2015) и епископ топлички, викар Патријарха српског, Арсеније Главчић (14. јун 2015).

¹⁵ Други параклис повећен је деспоту Стефану Лазаревићу.

¹⁶ Грамата његове светости, патријарха Иринеја, од 1. априла 2015. године. Документ се чува у авалском манастиру.

¹⁷ *Службе мученицима београдским*, у штампи.

¹⁸ Preradović, *Les martyrs de Sirmium, Singidunum et Ulpiana*, 145–149.

средњовековној Србији. Овде изложене студије о Ермилу и Стратонику написане су у намери да се подстакну нова, првенствено интердисциплинарна истраживања култова ранохришћанских мученика са наших простора, која ће, верујемо, допунити и резултате нашег рада.

Дубравка Прерадовић

EDITOR'S FOREWORD

Dubravka Preradović

Hermylos, a deacon, and his jailer Stratonikos were martyred in classical Singidunum in the early fourth century, under Emperor Licinius, by being thrown together into the Danube. Their holy relics seem to have been translated already in the mid-fifth century from the tomb located – as stated in their *vita* with unusual precision – eighteen miles downstream from Singidunum to the capital of the Byzantine Empire, where this saints enjoyed remarkable veneration. While there is no doubt that the translation saved the memory of the Belgrade martyrs from oblivion, it also marked the end of their veneration at the site of their martyrdom for many a century. The short hagiographic writings dedicated to them and their few painted representations reveal that the medieval Serbian state had imported the cult of Hermylos and Stratonikos from Byzantium but that they were not given special attention in this milieu. Therefore, the scarcity of available data about the only authentic Early Christian martyrs who fell in the territory of present-day Belgrade is hardly surprising.

The study of their cult has so far rightly focused on the hagiographic texts dedicated to these two martyrs. The history of modern research of the cults of Early Christian martyrs who died in the territory of the central Balkans, including Hermylos and Stratonikos, begins with the name of the notable Bollandist *Hippolyte Delehaye* (1859–1941). He was the first to analyze the *vita* of Hermylos and Stratonikos redacted by Simeon Metaphrastes (ca. 900–960). The research of *François Halkin* (1901–1988) has substantially contributed to the hagiographic dossier of Hermylos and Stratonikos. Among the writings discovered and published by Halkin, the most prominent place certainly belongs to the sixth-century *Passio of Hermylos and Stratonikos*. It was his redaction of this earlier, pre-Metaphrastian *vita* of Hermylos and Stratonikos that was used as the source in the translation of this text into two versions in the modern Serbian language. Hence, reading the *vita* text as a historical source, the contributors to this volume sought to answer two questions: the precise year of the martyrdom of Hermylos and Stratonikos and the site of their original shrine. To a much lesser extent, they have explored questions related to their cult and iconography in the Eastern Christian world.

At the end of the twentieth century, the Serbian Orthodox Church began to show interest in the Early Christian martyrs that had fallen in the territory of modern-day Serbia. The decision of the Holy Synod of the Serbian Orthodox Church to have one parekklesion of the Church of Saint Sava in the Belgrade quarter of Vračar dedicated to Sts. Hermylos and Stratonikos marked a watershed in the establishment of the

cult of the two Belgrade martyrs. It was also decided to dedicate a chapel at the Monastery of the Three-Handed Virgin (*Tricherousa*) at the foot of *Avala* (currently under construction) to this pair of Early Christian saints martyred in Belgrade. Their previous “regular” *menaion* service has been expanded, becoming a service chanted at the Vigil. In addition, the figures of *Hermýlos* and *Stratonikos* are increasingly being included among the frescoes of newly founded churches in the city of Belgrade, although their iconographic representations have yet to become fully standardized.

All of the above has given rise to the need to revisit and systematize the available knowledge about the Belgrade martyrs in a coherent and comprehensive publication. The intention of the contributors to this volume was to use the admittedly scarce textual (historical, hagiographic, and liturgical) and iconographic sources, as well as archaeological evidence, to offer as clear a picture as possible of Christianity in Belgrade in the period when the deacon *Hermýlos* and his co-martyr *Stratonikos* fell for the faith, and of their cult and representations in art in the Eastern Christian world, especially medieval Serbia. This monograph on *Hermýlos* and *Stratonikos* was written in the hope of encouraging new, primarily interdisciplinary research of Early Christian martyrs from the territory of Serbia that will add to the results of our work.

Лектура

Татјана Ружин-Ивановић

Превод на енглески

Миљана Протић

Превод с црквенословенског

Лазар Љубић

Графички дизајн

Мирослав Лазић

Штампа

Бирограф, Земун

Тираж

300

ISBN 978-86-7179-117-5

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

27-36:929 Ермил, свети(082)
27-36:929 Стратоник, свети(082)

ЕРМИЛ и Стратоник : свети ранохришћански мученици београдски / уредник Дубравка Прерадовић ; [превод на енглески Миљана Протић, превод с црквенословенског Лазар Љубић]. – Београд : Балканолошки институт САНУ, 2022 (Земун : Бирограф). – 216 стр. : илустр. ; 24 см. – (Посебна издања / Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт = Special editions / Serbian Academy of Sciences and Arts, Institute for Balkan Studies ; 153)

На спор. насл. стр.: Hermylos and Stratonikos : early christian martyrs of Belgrade / edited by Dubravka Preradović. – Тираж 300. – Стр. 11–14: Предговор / Даница Поповић. – Стр. 17–23: Уводна реч / Дубравка Прерадовић = Editor's foreword / Dubravka Preradović. – Списак илустрација ; List of illustrations: стр. 183–190. – Summaries. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 191–216.

ISBN 978-86-7179-117-5

1. Прерадовић, Дубравка, 1974– [уредник] [аутор додатног текста]
а) Ермил, свети (4в) -- Зборници б) Стратоник, свети (4в) -- Зборници

COBISS.SR-ID 57019657

